

Atelier Making Projects

Introductie op 'Nederland Projectenland, Design and Politics #7', door Jelte Boeijenga

Zeven nationale projecten

In het voorjaar van 2011 besloot de rijksoverheid in Nederland om met zeven projecten mee te doen met de vijfde Internationale Architectuur Biennale Rotterdam: Making City. Zeven grote projecten waarbij het Rijk op een of andere manier betrokken is: de Zuidas, Almere, Rotterdam-Zuid, de Rijn-Maasdelta, de Groenblauwe Delta, Knooppunten en de Olympische Hoofdstructuur. Het zijn complexe, omvangrijke en langlopende projecten, van vaak tientallen jaren, waarin een groot ruimtelijk vraagstuk ligt besloten. Stuk voor stuk zijn het ook projecten waar naast het Rijk talloze andere partijen bij betrokken zijn. Want in Nederland zijn ook de 'nationale projecten' eigenlijk zelden alleen van de nationale overheid.

De Zuidas is hét *central business district* van Amsterdam, en eigenlijk ook van Nederland. De gemeente Amsterdam leidt het project maar vanwege het nationale belang van het zakencentrum en de grote investeringen in infrastructuur kan het Rijk niet ontbreken. In Almere gaat het om de geplande verdubbeling van de voormalige groeikern tot 350.000 inwoners. Een gemeentelijke aangelegenheid, maar voor de groei van de Randstad van nationaal belang. En bovendien ook hier nauw verweven met investeringen in infrastructuur. Rotterdam-Zuid is pas onlangs 'gepromoveerd' tot een nationaal project toen bleek dat de sociaaleconomische problemen zo groot zijn, dat de vraag rees in hoeverre Rotterdam deze helemaal zelfstandig op kon lossen. De Rijn-Maasdelta bestrijkt het hele stroomgebied van de Rijn en de Maas en het project gaat over nationaal belang nummer één in dit lage land: de bescherming tegen het water. Maar toch wordt er geen dijk aangelegd of een rivier verbreed zonder dat hier de betrokken gemeenten, waterschappen en provincies mee akkoord zijn. De Groenblauwe Delta gaat over het laaggelegen landschap van West Nederland, dat alleen al door de schaal een nationale aangelegenheid is. Maar hier stelt het Rijk juist haar eigen rol ter discussie en bevraagt de andere partijen op hun verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van het gebied. En bij het project Knooppunten ligt het zelfs in de kern van het concept besloten: de optimale wisselwerking tussen aanpassingen aan de hoofdinfrastructuur van spoorwegen en lokale ontwikkelingen rondom stations. Bij de Olympische Hoofdstructuur ten slotte, het ruimtelijk plan

om Nederland klaar te maken voor een bid op de organisatie van de Olympische Spelen in 2028, was dit gedeelde eigenaarschap al helemaal evident. De Alliantie Olympisch Vuur, met vertegenwoordigers van niet alleen alle overheidslagen, maar ook NOC*NSF, werkgevers-, werknemers- en onderwijsorganisaties, leverde hiervan het bewijs.

Ontwerp en politiek

Het moge voor zich spreken dat op al die verschillende schaalniveaus de wensen, de belangen, zelfs de visies op de eigenlijke opgave bij al die betrokken partijen nogal eens ver uiteen kunnen lopen. Het werken aan grote ruimtelijke projecten bestaat dan ook voor een groot deel uit onderhandelen, uit het met elkaar in overeenstemming brengen van belangen, uit het overbruggen van tegenstellingen. En voor die projecten wordt besloten om 'mee te doen' met de Internationale Architectuur Biennale Rotterdam.

Onder de vlag van 'Atelier Making Projects' kregen vijftien ontwerp bureaus en drie ontwerpleidingen de vraag om een ontwerpstudie te verrichten voor een van de zeven projecten. Het ontwerptraject werd ingebed in de architectuur biennale als onderzoekstraject, en zou uitmonden in een publiekstentoonstelling. Maar tegelijkertijd stond voorop dat het ontwerpend onderzoek een concrete bijdrage moest leveren aan het lopende project. Daarmee werd de inhoudelijke verkenning binnen de vrije denkruimte van een atelier direct gekoppeld aan het lopende planningsproces. De ontwerpexercitie werd gepositioneerd in het hart van het politieke proces van 'project maken'. Dat is niet vanzelfsprekend. Het betekent dat binnen een project met grote belangen, vele betrokkenen en vaak een sterk politieke en soms ook beladen context, toch denkruimte moet worden gecreëerd. Denkruimte waar – laten we eerlijk zijn – niet iedereen altijd op zit te wachten. Want alternatieve denkrichtingen of vernieuwende oplossingen kunnen weliswaar inhoudelijk nuttig zijn, maar de voortgang van het proces is daar niet altijd bij gebaat. En zeker wanneer dat proces zich in een fase van onderhandelingen bevindt, kan er wel eens bijzonder weinig behoefte zijn aan 'weer een nieuw idee'. Tot slot vraagt de uiteindelijke tentoonstelling om een innovatieve, scherpe, wellicht provocatieve presentatie van het onderzoek en ontwerp, waarbij tegelijk recht wordt gedaan aan de breedte en complexiteit van de projecten, zowel wat betreft de inhoud daarvan als de rol van verschillende partijen. Het betekent kortom dat je het jezelf moeilijk maakt.

Toch lijkt het goed en nodig. Juist doordat wordt aangehaakt bij het internationale onderzoeksprogramma van de biënnale ontstaat ruimte voor kennisuitwisseling, experiment, debat en reflectie op de opgave. Daar waar die ruimte binnen de eigen dynamiek van een project vaak ontbreekt. De projecten op dit schaalniveau zijn vaak gericht op de verre toekomst. Zelden gaat het over 'morgen realiseren' maar veel vaker over het 'over tien of twintig jaar mogelijk maken'. 'Project' is vaak ook 'programma' en vaak direct verbonden met (ruimtelijk) beleid dat van nature gericht is op langetermijneffect. Door de opgave om voor de tentoonstelling toch direct resultaat te produceren, dat niet alleen van waarde is in een proces van jaren, maar ook nu informeert, presenteert en confronteert, ontstaat ook de oefening om dat vaak ingewikkelde proces van lange termijn op een overtuigende manier te communiceren. Naar een breed publiek, maar ook collega's en de vakgemeenschap. Daarmee is het niet alleen een experiment in 'project maken' maar ook in 'proces maken'. Processen waarin ontwerp lang niet altijd een vanzelfsprekende of leidende rol heeft. Waarin vaak een veelheid aan maatschappelijke krachten, variërend in de tijd, de richting en uitkomst bepalen. Ontwerp kan hier een sleutelrol in vervullen. En dat kan op vele verschillende manieren, zo blijkt. Hetzij door mogelijke toekomst in kaart te brengen, door kennis te ontwikkelen en deelbaar te maken, door problemen te demystificeren of te agenderen, door messcherp de analyse te maken door de belangen en opgaven heen, door met nieuwe interpretaties de blik op de werkelijkheid te verbreden. Daarmee wordt altijd ook een nieuw verhaal verteld waarmee andere partijen aan het project kunnen worden gebonden en nieuwe allianties kunnen worden gesloten.

Ontwerp en verkiezingen

Deze publicatie kwam voor een groot deel tot stand ten tijde van de val van het eerste kabinet Rutte, de campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen die daar op volgde en de vorming van het nieuwe kabinet van VVD met de PvdA. Tijdens de voorbereiding van Atelier Making Projects trad het eerste kabinet Rutte aan en hervormde in snel tempo op een fundamentele manier het natuurbeleid. Precies die hervorming vormde de context, misschien wel de opdracht voor het project 'het Metropolitane Landschap'. Daarmee was het project een direct gevolg van de verkiezingsuitslag in de zomer van 2010. De inhoudelijke heroriëntatie op het gebruik van het landschap, op hoe zij bijdraagt aan de Nederlandse economie en concurrentiepositie, was

ondenkbaar zonder die koerswijziging van dit kabinet. Tijdens het maken van dit boek was dit eerste kabinet Rutte inmiddels demissionair en speelden de onderhandelingen tussen de coalitiepartijen VVD en PvdA over de vorming van een nieuw kabinet. Op dat moment was het geheel niet ondenkbaar dat het nieuwe kabinet de prominente, nationale positie van natuurbeleid in Nederland weer in ere zou herstellen, misschien niet meer met zoveel geld als eerder, maar wel met zoveel respect. Eind oktober 2012 presenteerde het nieuwe kabinet haar regeerakkoord en werd duidelijk dat aan een ander project in dit boek simpelweg een eind kwam. 'We onderschrijven de ambitie om de Nederlandse sport op Olympisch niveau te brengen, zonder de Olympische Spelen naar Nederland te willen halen.' Daarmee werd onder alle plannen de bodem weggeslagen en twee dagen later meldde de gemeente Amsterdam – dat na een zenuwslopend proces sinds enkele maanden tot 'naamgevende stad' was verkozen – haar Olympisch bureau op te heffen. Einde project. Op dat soort momenten wordt – sterker dan ooit – duidelijk hoe zeer alle projecten waar binnen Atelier Making Projects aan is gewerkt, zich in het hart van de politiek bevonden – en bevinden. En tegelijkertijd geldt dat, zij het vaak minder duidelijk aanwijsbaar, voor alle projecten. Hoe verder in het proces, hoe duidelijker het werd hoe bepalend die politiek-maatschappelijke context is voor wat ontwerpend onderzoek vermag.

In dit boek wordt het ontwerpend onderzoek voor de zeven projecten gedocumenteerd. Of eigenlijk: samengevat, want de paar illustraties in dit boek doen nauwelijks recht aan de enorme hoeveelheid werk die verricht is. Maar met elkaar geeft het een divers en rijk beeld van wat een dergelijke exercitie oplevert. Tegelijk wordt in zeven essays getracht om de politiek-maatschappelijke context te beschrijven waarin de opdracht tot stand kwam en waarin de ontwerpbureaus moesten opereren: welke krachten speelden er, op welke vragen zocht men een antwoord, op welke juist niet, en wat vermag het ontwerp in die positie.